

Ганна ГРОМ

ЧИТАЛЬНЯ “ПРОСВІТИ” В НАГУЄВИЧАХ

Охарактеризовано умови заснування та діяльності читальні Товариства “Просвіта” в Нагуєвичах у 1906–1939 рр. Названо перших членів читальні, зміни у їх чисельності, охарактеризовано напрямки роботи, наведено приклади протистояння з московфілами й польською владою та співпрацю з українськими громадськими організаціями.

Ключові слова: “Просвіта”, читальня Товариства в Нагуєвичах.

У Нагуєвичах читальня “Просвіти” почала організовуватись ще до Першої світової війни, приблизно в 1906 р. Народжувалася вона в досить складній ситуації, бо проти національного відродження виступив священник Михайло Єднакий зі своїми московфілами.

Першими членами читальні були: Йосип Гром, Іван Гатараняк, Михайло Хруник, Михайло Фридер, Микола Добрянський, Гринь Франко, Ілько Бадер, Микола Добрянський, Ілько Бадинський, у хаті якого спочатку й збиралися просвітяни. Важливим для цих ентузіастів стало завдання побудувати читальню, де можна було б проводити збори, відпочити, прочитати газети й книжки, подивитися концерти та поставити вистави.

Про будівництво читальні “Просвіта” залишив спогади один із перших її засновників М. Добрянський (1884–1973). За пропозицією І. Франка, що, зазвичай, влітку відпочивав у рідному селі, молоді нагуєвичани почали готувати будівельний матеріал на спорудження читальні. Купили частину поля в Миколі Тимишина. Будівничим був Михайло Бадинський. Коли священник Єднакий та вїйт Халавко виїхали до Дрогобича, то за день вже стояв зруб читальні. Наступного дня вїйт припинив будову, але за допомогою адвокатів Євгена Олесницького та Григорія Винницького (уродженця Нагуєвич), просвітянам вдалося закінчити будову.

Відкриття читальні “Просвіта” у селі зареєстровано за № 1793 від 6 квітня 1907 р. Тоді вже нараховувалося 130 членів. Першим головою став селянин Іван Гатараняк, що жив на Франковій Слободі. Хоча він мав тільки початкову освіту, але був розумним чоловіком, поважним і статечним господарем, який показував приклад високої культури та моралі своїм землякам. Був добрим організатором і щедрим жертводавцем. Іноді доводилось усім членам “Просвіти” і свої кошти витратити на громадські потреби.

Велику участь у будівництві та роботі читальні брали Гринь Франко, Ілько Бадинський, Іван Гаврилик, Ілько Хруник. У читальні відкрили бібліотеку, яка нараховувала 182 екземпляри книг, куплених за кошти громадських активістів та за виручку від вистав і концертів.

І. Франко неодноразово надсилав до читальні книги, але вони, зазвичай, потрапляли до священика на горище. Сільські парубки на чолі зі Степаном Добрянським дізналися про це й забрали їх. Каменяреві твори мандрували від хати до хати, даруючи людям радість і надію. Одна з його книг – “Лис Микита” – досі перебуває у нащадків Дмитра Грома.

Бібліотека читальні поповнювалася також і за рахунок видань, які присилав зі Львова Головний відділ Товариства “Просвіти” та Рідної школи”. Це, насамперед, твори І. Франка, Т. Шевченка, історичні праці М. Грушевського, книги, що були добрими порадиниками в житті селянина (“Порадник громадський”, “Пасіка”, про заснування кооперативи та молочарні). Присилалися книжечки, в яких у популярній формі пояснювалася наша історія, назва нашої Вітчизни. У 1935 р. до бібліотеки надійшла книга Лева Ясінчука “Рідна школа в ідеї і в житті”, щоб члени гуртка керувалися нею в своїй роботі.

Читальня в Нагуєвичах з часу її заснування вела велику освітню та культурну роботу на селі: аматорські вистави, вечори, фестини, спортивні змагання, проведення Франкових свят, відзначення релігійних празників. Просвітяни організували драматичний і хоровий гуртки, що прославилися своїми виступами і в Нагуєвичах, і в ближніх селах (Ясениця, Попелі, Бая, Уріж, Підбуж, Винники, Медвежа) й ставили вистави та концерти. Один із просвітян згадував: “Виступили в Підбужі. Коли верталися додому, напали на нас в присілку Багна Гомзяки, які були москвофілами. Кидали у нас камінням, били киями. Але й ми їх духопелили”.

Часто аматорам доводилося обдурювати польських урядовців, щоб поставити українську виставу. Називалися п’єси польських авторів або релігійні, а насправді ж ставилися п’єси І. Франка, Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Карпенка-Карого.

Іноді польський жандарм навідувався до читальні, коли йшла вистава, щоб пересвідчитися в тому, що ставлять аматори. І завжди в таких випадках на сторожі стояло два-три хлопці, що давали знати про його наближення. Тільки жандарм ступав ногою на поріг зали, на сцені співали польську пісню або ставили уривок польської п’єси, спеціально для цього випадку підготовлений. Жандарм розплився в усмішці і задоволений виходив. А глядачі й артисти реготали до сліз. Вистава продовжувалася.

Багато мешканців села пригадують аматорські вистави драматичного гуртка. Улюбленцями публіки були: Іван Франко (небіж Каменяра), Михайло Дум’як, Розалія Подляшецька, Микола Франко, Михайло Хруник, Петро Макар, Іван Мацько.

Просвітяни, як і всі жителі села, з великою пошаною і любов’ю ставилися до світлої пам’яті свого славного земляка І. Франка. У 1922 р. вони брали участь у мітингу на садибі письменника, присвяченому 66-й річниці з дня народження Каменяра. У 1926 р. до 10-ї річниці з дня смерті поета просвітяни зайняли збором коштів у селі на будівництво української гімназії в Дрогобичі.

У 1932–1933 рр. члени “Просвіти” стали активними учасниками будівництва народної двоповерхової школи в Нагуєвичах. Вони виділяли кошти зі своїх скромних збережень, возили дерево з лісу своїми кіньми, працювали на будові, якою керував будівничий Микола Чаповський з Вацевич.

Велику роботу у “Просвіті” вів дальший її голова Іван Гаврилик (1889–1968), який, будучи мудрим селянином, турбувався про вшанування пам’яті великого Каменяра. Саме він став ініціатором та головою комітету для збирання коштів на відкриття пам’ятника І. Франкові в Нагуєвичах у 1934 р., і саме він зберіг один-однісінький екземпляр “Заклику до селян, робітників і трудової інтелігенції”, бо

решту 2999 примірників спалили польські жандарми. Цей екземпляр “Заклику...” експонується в музеї Каменяра в Нагуєвичах. Нагуєвичани мріяли заснувати у селі гурток ім. І. Франка чи присвоїти це ім’я гуртку “Рідна школа”. З цього приводу листувалися з Головним віділом Товариства “Просвіта” і “Рідна школа” у Львові.

У 1935 р. на тому місці, де стояла Франкова садиба, культурно-просвітнє товариство “Робітнича громада” в Дрогобичі подало ідею побудувати дитячу оселю. Товариство видало відозву до громадян з проханням присилати кошти на будівництво цього дому. Хоча просвітяни під керівництвом Григорія Франка та Івана Гаврилика збирали кошти, польський уряд це будівництво заборонив.

Члени “Просвіти” організували гуртки “Сільський господар” (сюди входила секція “Українських господинь”), “Рідна школа”, “Січ” та кооператив “Поступ”. Про гурток “Рідна школа”, його просвітню роботу ми розповіли у газеті “Галицька зоря” № 98 від 5–6 вересня 1995 р.

Гурток “Сільський господар” входив до філії в Дрогобичі, головою якої був інженер Володимир Дидинський, а заступником – директор Нагуєвицької народної школи Корнелій Камінський. Філія ставила своїм завданням нести в селянські маси агрономічні знання. Проводила з цією метою різні курси: рільничі, ветеринарно-відгодівельні, городничо-садівничі. Членами цього гуртка (голова К. Камінський) були шановані в селі господарі, прогресивні люди Нагуєвич: Василь Чапля, Василь Твердовський, Василь Дрогобицький, Юрко Сидір, Михайло Фридер, Михайло Дум’як, Петро Котик, Григорій Чапля, Захар Франко, Григорій Добрянський, Ілько Хруник, Степан Дум’як та інші. Сам Корнелій Камінський вів ще й бджільничий гурток, у діяльності якого допомагав йому й Дмитро Гром.

Активним членом гуртка “Сільський господар” був Юрко Фридер (1918 р.н.). Щирий патріот України, вмільний організатор сільської молоді, він вів з парубками хліборобські заняття. Читав багато газет, журналів, книг, ділився своїми знаннями з однолітками. З приходом радянської влади Юрко пішов у Борислав. Його знайшли і там. Забрали в армію, хоча хлопець кульгав на ногу. Опинився аж під китайським кордоном. У село більше не повернувся, і доля його невідома.

У гуртку “Сільський господар” працювала секція “Українських господинь”, де жінки й дівчата навчалися крою і шиття, готувати різні страви, доглядати город, дотримуватися чистоти та порядку в хатах, консервувати городину й овочі. Головою секції була Степанія Стронська, секретарем – Розалія Твердовська. Інструкторами були Ярослава Ковальська, Юрко Фридер, приїжджала з Дрогобича й Леся Гриник та й, зрештою, самі нагуєвицькі газдині також навчали одна одну.

Розалія Твердовська пригадує урочисте свято, організоване Дрогобицькою філією – День української господині. До нього готувалися дуже старанно: випікали хліб, булочки, печиво, готували смачну їжу. Всі дівчата й жінки були в народнім строї. Майже на кожній жінці – вишита блузка, фартух, шалянова спідниця, оксамитова корсетка. На шиї – разки гарного намиста.

Членкинями секції були: Марія Чапля, сестри Розалія та Анастасія Безклуби, Розалія Лоїк, Катерина Чапля, Розалія Гаврилик, Анна Дум’як, Розалія і Марія Стронська, Розалія Подляшецька, Тетяна Чапля, Анна Добрянська.

“Просвіта” разом з секцією “Українських господинь”, “Січчю” та гуртком “Рідна школа” влаштовували фестини, які відбувалися на Базарі (це рівна площа між

селом Нагуєвичами і Слободою). Дівчата під керівництвом Ю. Фридра, вчительки місцевої школи в українських строях виконували вправи з серпами та вінками, співаючи пісень (“Заграй ми, цигане старий...”, “І шумить, і гуде”, “Гей, там на Горі Січ іде”, “За світ встали козаченьки”).

Хлопці з Січі показували свою молодечу силу у різних вправах, змаганнях, бігу. Це було гарне видовище, яке збирало багато глядачів й з інших сіл: Ясениці, Урожа, Унятич. Для найспритніших влаштовували ще й таке змагання: вилізти на високу обкоровану, без гілок ялинку і зняти з її вершка прив’язані ласощі. Були сміливці, що діставали їх. На цій же площі відбувалися й футбольні ігри нагуєвичан з командами сусідніх сіл. Час проведення фестин – пізнє літо, коли основні роботи в полі пороблені, або осінь.

Члени “Січі” були не тільки сильними, здоровими й вправними, не тільки займалися спортивно-оздоровчою роботою, а й культурно-освітньою. Хор січовиків гарно співав. 10 травня 1908 р. він виступив на установчих зборах Унятицької “Просвіти”. Члени Нагуєвицької “Січі” 14 травня 1916 р. взяли участь в урочистому відкритті в Дрогобичі “збройного лицаря”, пожертвували на допомогу вдовам і сиротам 10 корон. А в травні 1933 р., коли у Львові на могилі І. Франка відкривали пам’ятник, січовики стали учасниками у велосипедному пробігу Нагуєвичі–Львів і доставили чашу, наповнену землею з місця, де народився великий Каменярь.

Дочка сучасника І. Франка Ілька Бадинського Марія Балуш (1918 р.н.) згадує: “Кооператива “Поступ” в Нагуєвичах заснована в 1930 р. Її членами були господарі села, які прагнули всіма силами вилізти з біди, жити краще, допомагати тим, що потребують людського милосердя. Найактивнішими діячами кооперативи були: Михайло Дум’як, Іван Дум’як, Гринь Франко, Юрко і Микола Сидір, Ілько Хруник, Михайло Гром, Михайло Хруник (син Миколи), Степан Цюник, Михайло Фридер, Василь Твердовський, Михайло Твердовський, Юліан Твердовський. На кошти кооперативи побудували крамницю, де можна було купити господарське знаряддя, продукти, промислові товари. Мій батько продавав у цій крамниці, а я йому допомагала”. За власні гроші члени кооперативи купили радіо, яке сходилося слухати багато людей.

Станом на 31 грудня 1938 р. члени кооперативи володіли майном на 1800 золотих. Крамниця кооперативи стояла на перехресті доріг до Самбора та Дрогобича. Її часто обкрадали. Члени кооперативи дізналися про те, що це роблять польські злодії Земби зі Ступниці. Виставили охорону, якій вдалося “добре освятити воду злодіям” так, що вони більше не потикали носа в Нагуєвичі.

Перша світова війна принесла селу руїни і смерть. Просвітницька робота занепадала. Члени читальні “Просвіта”, кооперативи “Поступ” та аматорського гуртка звернулися до громадськості через газету “Сельроб” з проханням допомогти в спорудженні Народного дому в Нагуєвичах. Вони писали: “Наше село так зруйноване світовою війною, що аж соромно нам, односельчанам бл. пам. Каменяря Івана Франка, що не маємо домівки, де приміщалися б усі просвітні та культурні організації й товариства. Перед війною ми почали були власними силами будувати Народний дім – це огнище всього культурного життя села. Однак, імпералістична війна люто знищила всі початки будови, а також ще гірше знищила й саме наше село... Прохаємо шановних громадян о присилання дрібних жертв і датків на будову цього просвітнього вогнища в Нагуєвичах. Хай рідне село так славного й заслуженого І. Франка не останеться позаду всього поступового селянсько-робітничого руху...”. Лист підписали: Гринь і Микола

Франки (небожі Каменяра), Іван Дум'як, Степан Цюник, Іван Гаврилик, Микола Добрянський, Михайло Хруник, Василь Риб'як. Однак Народний дім не був збудований.

З осені 1939 р. “Просвіта” та інші культурно-просвітні організації перестали функціонувати. Читальня стала клубом, а згодом носила назву “Будинок культури”. У радянський час у клубі проводились ідеологічно спрямовані вечори, конференції, збори. Однак попри всі обмеження, інтелігенція села, культурні працівники все ж організовували аматорські вистави, концерти, читацькі конференції та вечори, на яких нагадували землякам, що вони українці. Це найбільше стосувалося Шевченківських вечорів за участю й учнів середньої школи, і малят садочка “Колосок”, які щороку проходили дуже урочисто.

Нагуєвичі пізніше за інші села й міста Дрогобиччини включилися в боротьбу за національне відродження. Лише у другій половині 1989 р. було створено Товариство української мови ім. Т. Шевченка, яке у грудні провело установчу конференцію, на яку були запрошені гості з Борислава та Дрогобича. Сільський Будинок культури не вмістив усіх бажаючих. Замайоріли українські прапори. На сцені уперше за стільки літ заборони зазвучала пісня “Ой у лузі червона калина”, коляда “Добрий вечір тобі, пане господарю”, виконані ансамблем “Яворина” під керівництвом З. Страшівського. Вчителі спецшколи-інтернату показали українські вечорниці.

Хвилюючими були урочистості з нагоди прийняття військовиками присяги на вірність Україні. У лютому 1991 р. на загальному сході села Будинок культури перейменовано в Народний дім “Просвіта”, обрано раду в складі 11 осіб. Також відновлено святкування дня Матері. Щороку Народний дім “Просвіта” урочисто проводить річницю проголошення незалежності нашої держави, ЗУНР, річницю бою під Крутами, формування військ УПА.

Важливим засобом виховання національної свідомості є щорічні Франкові свята, які, починаючи з 1981 р., збирають велику кількість людей, в яких є в серці “те, що не вмирає”, які люблять і шанують свою культуру, націю і Україну. І. Франко передбачав щасливий час для свого стражденного народу.

*Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперечешия Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.*

Будьмо ж справжніми дбайливими господарями в рідному Домі – незалежній Україні. А що важко зараз, то не опускаймо рук! “Ожиємо, брати, ожиемо!” – казав Каменяра. То ж вірмо в це!

Hanna Hrom. Reading club of “Prosvita” in Nahuievychi

The author characterizes conditions of establishing and activities of the reading club of “Prosvita” in Nahuievychi in 1906–1939. She lists first members of the reading club, analyzes changes in their number, directions of work, and gives examples of “Prosvita’s” resistance to Moscowphiles and Polish government, and of its collaboration with Ukrainian social organizations.

Key words: “Prosvita”, reading club of the society in Nahuievychi.